

FRED, MEN HVORDAN?

Med 11 danske kvinder på freds- og delegationsrejse i Sovjetunionen i 1953

Af Iben Vyff

I 1953 rejste 11 danske kvinder på en delegationsrejse til Sovjetunionen i fredens navn. Tilsyneladende var det dog ikke i spørgsmålet om fred, kvinderne havde deres primære interesse.

”Jeg er fuldt bevidst om, at forståelse og venskab mellem øst og vest er vor tids eneste vej til fred i verden, og derfor må vi ikke trættes i arbejdet for at tilintetgøre den gensidige mistillid, der ligger og lurser mellem to verdener, og al den nedvurdering af hinandens hensigter, der finder sted. En så enestående opbygning af landet og et så stort kulturarbejde i befolkningen, som her finder sted, kan efter normal menneskeforstand ikke være forspillet til en ny krig. Måtte vi i Vesten kunne sige det samme om opbygningen af vort samfund.”¹

Med disse ord afsluttede den danske højskolelærerinde Adia Frost sit indlæg i hæftet *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, et hæfte på 59 sider udgivet af *Vi kvinder*, der var organ for *Danmarks Demokratiske Kvindeforbund*.² Baggrunden for Adia Frosts skrivelser var, at hun sammen med ti andre danske kvinder havde været på en tre ugers lang rejse i Sovjetunionen i foråret 1953, og som det ofte var skik og brug for delegationsrejserne, skrev også denne delegationsmedlemmer hver især om deres oplevelser på rejsen. De 11 kvinders rejse til Sovjetunionen var på mange måder, som delegationsrejserne til Sovjetunionen var flest, både i forhold til rejsens længde, rejsens destinationer og delegationens sammensætning. Rejsen varede tre uger; den primære tid tilbragtes i Moskva, og derudover var kvinderne på et kortere ophold i Leningrad og Armeniens hovedstad Jerevan. Tillige var delegationen sammensat af personer, der repræsenterede det politiske liv, fagbevægelsen, ‘håndens verden’ og ‘hovedets verden’, hvilken på den ene side refererer til personer med en håndværksmæssig baggrund og på den anden side til personer med en mere intellektuel eller akademisk baggrund.³

Imidlertid var denne delegation ikke som de fleste andre delegationer, der rejste til Sovjetunionen i tiden. De 11 kvinder rejste som en fredsdelegation, hvilket antydes i Adia Frosts tematisering af krig og fred, og fælles for kvinderne var, at de alle på en eller anden

UDGIVET AF »VI KVINDER« • PRIS 1 KRONE

11

DANSKE
KVINDER
I
SOVJETUNIONEN

Forsiden af Danmarks Demokratiske Kvindeforbunds udgivelse om en delegationsrejse til Sovjetunionen i 1953. På billedet ses de 11 delegerede under deres besøg i Leningrad. Kvinderne er fra venstre: Adia Frost, Petra Petersen, Bodil Stavnsbjerg, Gerda Eld, Dagmar Gøtz Rasmussen, Ragnhild Christensen, Ester Brinch, Inger Kristine Mortensen, Hannelise Helweg-Larsen, Grethe Hansen og Erna Watson. (Arbejdersmuseet & ABA)

måde var aktive i fredsbevægelsen. I læsningen af *11 danske kvinder i Sovjetunionen* er det dog påfaldende, så lidt kvinderne umiddelbart skrev om fred, formålet med deres rejse taget i betragtning. Spørgsmålet er imidlertid, om fredstemaet lader sig finde mere implicit i kvindernes rejseberetninger? I det følgende vil det derfor blive diskuteret, i hvilket omfang forestillinger om fred var strukture-

rende for kvindernes rejse, og hvordan spørgsmålet om fred overhovedet blev tematiseret. I forlængelse heraf er det tillige oplagt at forfølge spørgsmålet om, i hvilket omfang denne fredsdelegation og delegationens skildring adskilte sig fra samtidens øvrige delegationsrejser til og rejseberetninger fra Sovjetunionen? Diskussioner af disse spørgsmål vil være centrale i artiklen, men indledningsvis vil jeg dog præsentere delegationens medlemmer og de fredsorganisationer, der var tilknyttet deres rejse samt redegøre for nogle af de praktiske forhold og vilkår, der var definerede for overhovedet at rejse i Sovjetunionen i perioden.

Hvem var kvinderne

De 11 danske kvinder repræsenterede som ovenfor beskrevet ganske forskellige dele af det danske samfund, både socialt, politisk, uddannelses- og erhvervsmæssigt. Foruden allerede nævnte Adia Frost bestod delegationen af Ester Brinch, der var kontorchef, hovedbogholderske Ragnhild Christensen, forfatterinden Gerda Eld, Grethe Hansen, der var fabriksarbejderske, Hannelise Helweg-Larsen, der var psykiater, småbørnspædagog Inger Kristine Mortensen, der tillige var delegationens leder, Petra Petersen, som var medlem af Folketinget for Danmarks Kommunistiske Parti, DKP, i perioden 1945-1960, Dagmar Gøtz Rasmussen, der var tillidskvinde på et større sygehus, Bodil Stavnsbjerg, der var delegationens danske tolk og endelig Erna Watson, der var kommunistisk politiker og medlem af Københavns Borgerrepræsentation for DKP i perioden 1946-54.⁴ Watson er desuden kendt for sit kulturpolitiske arbejde og var i denne sammenhæng også delegationens sekretær.⁵

Kvinderne var, som det fremgår, både kendte og mindre kendte i det offentlige liv. Deres professioner var forskellige, og hvis forordet i deres udgivelse skal stå til troende, kom de fra forskellige politiske partigrupperinger.⁶ En del af dem var aktive kommunister, et par af dem var omvendt erklærede ikke-kommunistiske, og for et par af dem gælder det, at deres politiske overbevisning er

forblevet uafklaret i denne sammenhæng. Fælles for kvinderne var, at de på en eller anden måde var tilknyttet fredsbevægelsen og engageret i arbejde for fred, og netop deres interesse for fred var årsagen til, at de var inviteret til Sovjetunionen af den sovjetiske afdeling af *Kvindernes Demokratiske Verdensforbund*.⁷

Kvindernes Demokratiske Verdensforbund

Kvindernes Demokratiske Verdensforbund eller *Fédération Démocratique Internationale des Femmes* var en international og principielt tværpolitisk organisation, som blev stiftet ved en international kvindekongress i Paris i 1945. Organisationen havde dog den internationale kommunismes bevågenhed og var reelt kraftigt påvirket af kendte kommunistiske personligheder. Kvindernes Demokratiske Verdensforbund havde ud over fredssagen også kampen mod fascismen på programmet og var involveret i opstarten af *Les Partisans de la Paix*, på dansk *Fredens Tilhængere*, og foruden fredssagen var forbundets medlemmer tillige samlet omkring arbejdet for sociale reformer, kvinders ligestilling og en forbedring af børns levevilkår.⁸ Det var som beskrevet den sovjetiske afdeling af Kvindernes Demokratiske Verdensforbund, der stod bag de 11 danske kvinders rejse til Sovjetunionen i slutningen af april 1953, og det var også den sovjetiske afdeling, der agerede i rollen som værtinder for de danske kvinder og derfor deltog i planlægning af opholdet og dets afholdelse. Den sovjetiske invitation til de danske kvinder var formidlet af den danske afdeling af Kvindernes Demokratiske Verdensforbund, også kaldet *Danmarks Demokratiske Kvindeforbund*, som de 11 kvinder alle var tilknyttet.

Forskning i Danmarks Demokratiske Kvindeforbund har hidtil været meget begrænset, og således er eksempelvis både spørgsmålet om, hvornår forbundet blev oprettet og forbundets politiske orientering uafklaret. Sandsynligvis blev Danmarks Demokratiske Kvindeforbund dannet i 1947 eller 1948.⁹ En af

initiativtagerne til dannelsen af den danske afdeling var Agnete Olsen, der før Anden Verdenskrig var kendt som kritisk socialdemokrat og sovjet-sympatisør, og som nu blev formand for forbundet. Med sig i bestyrelsen fik hun blandt andet Ellen Hørup, Valfrid Palmgren Munch-Petersen og Inger Merete Nordentoft, der alle var kendt som kvindepolitiske aktive og foregangskvinder.¹⁰ Danmarks Demokratiske Kvindeforbund rekrutterede bredt, både blandt arbejderklassens kvinder og i de kritiske mellemlag, hvilket forklares med forbundets stærke fredsappeller, deres offentlige møder og demonstrationer samt en pågående stil, og status anno 1952 var 25 afdelinger i København, seks i provinsen og et forbund i vækst.¹¹ Officielt havde Danmarks Demokratiske Kvindeforbund ingen partipolitisk tilknytning, men flere af organisationens frontfigurer var aktive i DKP, eksempelvis Inger Merete Nordentoft. At forbundet således har været påvirket eller domineret af kommunistiske personligheder er meget sandsynligt, men om organisationen har været mere end kommunistisk støttet og ligefrem en uofficiel kommunistisk kvindeorganisation, som der er blevet fremført, forbliver uafklaret.¹² Hvor end Danmarks Demokratiske Kvindeforbund lå i spændet mellem at være kommunistisk støttet og uofficiel kommunistisk, ændrer det ikke ved, at langt fra alle forbundets medlemmer var kommunister, ganske som at heller ikke alle af delegationens deltagere i 1953 delte en fælles kommunistisk overbevisning. Sikker er det dog, at blandt de 11 danske kvinder var både Erna Watson og Esther Brinch involveret i andre fredsorganisationer, for Erna Watsons vedkommende som sekretær i den danske afdeling af *Fredens Tilhængere*, hvis kommunistiske tilhørsforhold også er blevet diskuteret, og for Ester Brinchs vedkommende som medlem af bevægelsen *Een Verden*.¹³

På delegationsrejse i Sovjetunionen

Kvinderne rejste til Sovjetunionen i den sidste halvdel af april og begyndelsen af maj 1953,

knap halvanden måned efter Stalins død den 5. marts, og mens personkulten var på sit højeste, men bortset fra et par enkelte undtagelser, glimrede Stalin ved sit fravær i kvindernes beretninger. I de få tilfælde, hvor Stalin faktisk nævntes, fremhævedes han som landsfaderen, i beskrivelser der havde til formål at synliggøre den sovjetiske befolknings kærlighed til deres land og ledere, og som var forfattet af de kvindelige rejsende med kommunistisk overbevisning. Ingen af de rejsende gjorde dog Stalin til garant for fred.¹⁴ Med deres rejse til Sovjetunionen bevægede de 11 danske kvinder sig på tværs af jerntæppet i en periode af den kolde krig, der benævnes som 'the high Cold War', hvilket henviser til, at klimaet i koldkrigskonflikten var mere koldt end ellers. Kommentarer til den politiske situation skal man dog lede længe efter i *11 danske kvinder i Sovjetunionen*. Ikke alene Stalin men også de politiske spørgsmål i Sovjetunionen eller eksempelvis krigen i Korea fremstår som emner, som det har været magtpåliggende for de fleste ikke at kommentere, et fænomen der især ses hos de sovjetrejsende i perioden inden det senere tårbrud.

At få mulighed for at rejse til Sovjetunionen i 1953 har været ganske særligt, hvilket flere af de danske kvinder også udtrykker, men som det allerede er blevet antydnet, var de praktiske omstændigheder omkring kvindernes rejse ikke unikke, tværtimod. De 11 kvinders rejse fulgte i store træk den skabelon, som rejser til Sovjetunionen synes at være skåret over. De mennesker, der fik mulighed for at rejse til Sovjetunionen i 1950'erne, rejste alle som medlemmer af delegationer, hvilket efter alt at dømme påvirkede de rejsende praktisk som mentalt. Som i kvindernes tilfælde var delegationerne altid inviterede, hvilket betød en eller anden form for udvælgelse og godkendelse af delegationens medlemmer fra officielle instanser, ofte både russiske og danske. Invitationen indebar en vært, der påtog sig et praktisk medansvar i forhold til planlægning af opholdet, indkvartering, program osv., en rolle som den sovjetiske afdeling af Kvindernes Demokratiske Verdensforbund

påtog sig i dette tilfælde. Som det var skik og brug sørgede værterne for, at de inviterede fik en særdeles god behandling, hvilket flere af kvinderne da også udtrykker.¹⁵

Til delegationsrejserne hørte diverse officielle arrangementer, som de rejsende tog del i. Selv om delegationerne også blev hørt og i vid udstrækning fik lov at sætte deres fingeraftryk på rejsens program og indhold, var opholdene oftest præget af officielle besøg og guidede ture, f.eks. rundvisninger på en fabrik, i en kolkhos – et kollektivt landbrug reguleret af den sovjetiske stat – og på en skole, alle elementer, som også var at finde i kvindernes rejseprogram, og følgelig også findes beskrevet i deres skildringer.¹⁶ I delegations-skildringerne anskueliggøres rejsernes mere officielle karakter ved, at de rejsende ofte gengav en større mængde af informationer og de dertilhørende forklaringer, f.eks. principperne bag dyrkningsmetoder i landbruget, tanker bag svangerskabsoplysning og anden social sikring, tiltag for ansatte i industrien osv. Til tider bliver konsekvensen, at det officielle aftryk i beskrivelserne er så massivt, at man næsten kan høre en anden stemme i teksten eller kan aflæse en struktur med spørgsmål og svar ud af skildringerne. Alt i alt betyder det, at rejseskildringerne således kan bære præg af at videregive faktuelle eller propagandistiske oplysninger frem for selvoplevede erfaringer. Et eksempel på denne tendens findes i Inger Kristine Mortensens beskrivelse af Volga-Don projektet:

“Vandveje er meget billigere end jernbaner. Allerede i fjor sparede 14 mill. rubler på 4 måneder i transportomkostninger, og for hvert år bliver udnyttelsen større. I 1955 anslås besparelsen til 100 millioner. Men samtidig hermed løser man store overrislingsopgaver. 2 mill. 750 ha jord overrisles takket være denne ny kanal. Jorden i Don-bækkenet var rig, men fattig på vand. Allerede efter overrislingerne i fjor var høsten 7-8 gange større end tidligere, og efter planen vil man i 1957 være nået så vidt, at alene dette areal, en trekant syd for Stalingrad, vil kunne afgive hvede til 100 millioner mennesker.”¹⁷

Foruden Inger Kristine Mortensens noget komprimerede gengivelse af tal og oplysninger, der netop tydeliggør tendensen til at videregive officielle informationer frem for selvoplevede erfaringer, er det værd at bemærke, at hun i citatets sidste del bøjer verberne i futurum. I hendes beskrivelse af de resultater Volga-Don projektet vil nå, når det i fremtiden er bygget færdig, bliver hun næsten i stand til at ophæve forskellen mellem, hvad der sker konkret i hendes samtid, og hvad fremtiden – muligvis – vil bringe, og fremtidens projekt bliver på denne måde så godt som realiseret. Denne tilbøjelighed til at tænke og fremstille fremtiden som realiseret, var i 1950ernes rejseskildringer et typisk karakteristika særligt for de kommunistiske rejsende, der i beskrivelserne af deres forestillinger og forventninger om fremtiden fik fremtiden fremstillet så virkeligt, at den blev håndgribelig.¹⁸ I alt det hun ikke beskrev, bliver Inger Kristine Mortensens beskrivelse også på mange måder typisk. Med fravær af kommentarer til, hvem der f.eks. opførte kanalen, bliver det på en gang tydeligt, hvad de rejsende blev præsenteret for, og hvordan disse informationer blev videreformidlet uden kritiske overvejelser, samt hvordan et særligt genretræk ved skildringerne fra Sovjetunionen er alt det, der *ikke* blev beskrevet.¹⁹

En anden central omstændighed ved delegationsrejserne, som er vigtig at holde sig for i læsningen af rejseskildringerne, er den sproglige distance, der også ofte fik store konsekvenser for rejseoplevelsen. Blandt de 11 kvinder var der faktisk en sprogkyndig, hvilket var et særsyn. Kun sjældent havde delegationerne et russisktalende medlem, hvilket betød, at de var afhængige af tolke. De 11 kvinder havde da også foruden Bodil Stavnsbjerg, yderligere tre tolke tilknyttet deres færd. Selv med et russisktalende medlem af delegationen, har manglende sprogkundskaber dog betydet en barriere i forhold til mere frie, intime eller private samtaler med befolkningen.

De kortere ophold, rejseprogrammer, der var godt fyldt op med arrangementer og værter, som sørgede godt for de rejsende, alt sam-

men er det faktorer, der er i overensstemmelse med det, den amerikanske sociolog Paul Hollander har beskrevet som 'technique of hospitality' i bogen *Political Pilgrims*. 'Technique of hospitality' eller gæstfrihedsteknikker beskriver to særlige fænomener, der var definerende for de rejsendes oplevelser i totalitære stater. Det ene fænomen omhandler en selektivitet i forhold til det, de rejsende fik at se, så kun det bedste og det mest præsentable blev vist frem. Det handler således ikke om de arrangerede set-ups, potemkinkulisserne, som ellers typisk forbindes med det russiske imperium og senere Sovjetunionen og dens satellitstater, men om en manglende repræsentativitet i forhold til det, der blev vist frem. Et velorganiseret og stramt program, der yderligere havde som konsekvens, at de rejsende havde vanskeligt ved at fordybe sig, var således ganske typisk. Det andet fænomen, som Paul Hollander beskriver, omhandler den gode behandling, de rejsende fik. Ikke alene blev rejser og ophold betalt for dem, men der blev også sørget godt for deres komfort og velbefindende, hvilket fik dem til at føle sig betydningsfulde og afholdte.²⁰ Disse gæstfrihedsteknikker havde netop til formål at kontrollere eller manipulere de rejsendes indtryk. Teknikkerne fremstår både simple og åbenlyse, men de var efter alt at dømme effektive, og de forpligtigede bevidst som ubevidst, blandt andet fordi den gode behandling gjorde det sværere for de rejsende at kritisere værter og værtsland.

De rejsende fik indtryk og oplevelser i store mængder, men en direkte føling med hverdagslivet og menneskene var alt i alt svært opnåelig. De rejsende iagttog og beskrev, men kom ikke tæt på befolkningen i mere end korte øjeblikke, og de fik således ikke den russiske hverdag ind under huden. Endelig skal det nævnes, at det at rejse som delegation eller som gruppe yderligere har betydet, at de rejsende ofte har mødt rejsemålet som et kollektiv. Det har ikke betydet, at rejseoplevelsen udelukkende var kollektiv frem for individuel, men det har betydet, at de rejsende har tolket og bearbejdet oplevelserne med hinanden og i

Den danske delegation fik en storstilet modtagelse på banegården i Leningrad. (Foto: Arbejdermuseet & ABA. Fotograf: E. Jewserichin)

et vist omfang skabt en fælles forståelse, hvilket er værd at holde sig in mente, når rejseberetningerne fra delegationsrejserne vurderes.

11 danske kvinder i Sovjetunionen

Kvindedelegationen var som allerede nævnt en fredsdelegation, uden at det dog fremstår, som om freden var i fokus hos kvinderne bag hæftet *11 danske kvinder i Sovjetunionen*. For at kunne vurdere i hvilket omfang forestillinger om fred var strukturerende for kvindernes skriverier, er det dog oplagt først at diskutere, hvad der overhovedet gjorde indtryk på disse kvinder.

Som det var typisk for mange af delegationsrejserne fra Sovjetunionen, fremstår det, som om de 11 kvinder forinden rejsen var kommet til forståelse for, hvilke spørgsmål de ikke skulle berøre, og hvilke områder de hver især skulle stå for dækning af. Denne uddele-

gering af områder var i overensstemmelse med kvindernes forskellige professioner, og således beskrev fabriksarbejderske Grethe Hansen sine oplevelser og indtryk fra delegationens besøg på en tekstilfabrik, pædagogen Inger Kristine Mortensen beskrev besøg på forskellige skoler og børneinstitutioner, psykiater Hannelise Helweg-Larsen skrev om hospitaler og så fremdeles. Hos en del af kvinderne kommer opgavedelingen helt eksplicit til syne ved, at de indleder deres beskrivelser med vendinger som 'jeg har fået til opgave at beskrive...'. Der er dog også oplagt, at nogle af kvinderne har følt sig mere bundne af deres opgave end andre. Det interessante er imidlertid, at det på trods af fordelingen af ansvarsområder og på tværs af disse er muligt at udpege nogle centrale temaer, der går igen i kvindernes beskrivelser, og som kan centreres omkring en interesse for de russiske kvinder.

De danske kvinder virkede især optagede af de russiske kvinder, hvilket mere præcist vil

sige spørgsmålet om kvindernes ligestilling og deres rettigheder, herunder blandt andet spørgsmålet om kvindernes uddannelses- og arbejdsmuligheder. Frem for at fokusere på fredsspørgsmålet syntes kvinderne primært at være optaget af de andre interesseområder i forbundets virke; sociale reformer og i særdeleshed kvinders ligeret. De rejsende beskrev de russiske kvinder, som de så dem i gadebilledet og på arbejdspladser, men det, de især kredsede om i deres beskrivelser, var de informationer, de havde fået om kvinderne og deres liv.

De russiske kvinders ligestilling i arbejdslivet

Flertallet af de 11 danske kvinder var optaget af den ligestilling, som de fandt mellem de russiske mænd og kvinder. Dels arbejdede kvinderne i mandefag, og dels arbejdede mænd og kvinder side om side. Iøjnefaldende virkede de kvinder, der arbejdede i traditionelle mandefag, enten med hårdt fysisk arbejde eller i et arbejde, der medførte autoritet, som f.eks. grænsebetjente og politibetjente. Disse kvinder var blikfang og foruden deres arbejde kommenterede de rejsende deres kroppe. I det følgende er det Esther Brinch, der har ført pennen:

“Vi havde allerede i Leningrad – og før Leningrad – lagt mærke til, at kvinder arbejdede side om side med mænd på forskellige områder, hvor det i Danmark ikke er så almindeligt at se kvinder i arbejde. Det var en kvindelig toldassistent, der undersøgte vor bagage [...] og i Leningrad dirigeredes færdselen flere steder af kvindelige færdselsbetjente, der med et smil gav fri bane for sporvognenes kvindelige vognstyrere. Ikke så store, men kraftige kvinder var i gang som jord- og betonarbejdere, som murere, malere og ved forskellige andre bygningsarbejder.”²¹

Esther Brinch var synligt fascineret af de stærke kvinder, der arbejdede hårdt, men hun havde også blik for de kvinder, der ud fra en dansk kontekst var beskæftiget i typiske man-

defag. Imidlertid var det ikke kun de to nævnte grupper af kvinder, der påkaldte sig de danske kvinders opmærksomhed. Iøjnefaldende virkede nemlig også de veluddannede russiske kvinder og i særdeleshed karrierekvinderne med gode ansættelser. Flere af de danske kvinder nævnte f.eks. de kvindelige historikere, kvindelige ingeniører – heriblandt generaldirektøren for metroen i Moskva – kvindelige ledere af højere læreanstalter, kvindelige professorer, en kvindelig viceundervisningsminister og kvindelige læger. I beskrivelserne af disse kvinder er det oplagt, at det var kvindernes uddannelsesmuligheder og deres karrieremuligheder, der var i fokus.

De mange russiske kvinder i forskellige typer af mandefag kan naturligvis ses som en konsekvens af den mangel på mænd, der eksisterede i en årrække efter Anden Verdenskrig, grundet krigens tab.²² Interessen for de russiske kvinders erhvervsarbejde og i særdeleshed kvindernes hårde arbejde fandtes dog allerede i 1920'erne og 1930'erne, idet kropsarbejde med revolutionen fik en ny status i forlængelse af tankerne om kvinders erhvervsarbejde og økonomiske uafhængighed. Interessen for kvinder i mandefag og for kvinder, der udførte hårdt fysisk arbejde, kan således ikke alene forklares som et fænomen, der opstod med manglen på mænd, men må også ses som et resultat af det moderne liv. Disse kvinder blev billedet på det nye Sovjetunionen, hvor forskellen mellem mand og kvinde på mange måder syntes ophævet, hvilket forklarer de danske kvinders store interesse i disse kvinder.²³

Konsekvenserne af ligestilling

Flere af de danske kvinder beskrev en ligestilling i Sovjetunionen, der ikke bare var ord, men som havde manifesteret sig i det virkelige liv. Ligestillingen fandt de danske kvinder, når de så de russiske kvinder i mandefagene og i særdeleshed kvinderne med de videregående uddannelser og gode stillinger. De danske kvinders interesse for de russiske kvinders ligestilling havde imidlertid et bredere fokus end blot at omhandle kvinder, der ar-

bejdede i traditionelle mandefag. Overvejende så de danske kvinder ligestillingen som anderledes og mere synlig i Sovjetunionen, og opfattelsen af de russiske kvinders ligestilling satte forholdene i Danmark i andet lys. Inger Kristine Mortensen beskrev det ganske kort: "Nu er kvindernes ligestilling 100 pct. (vi troede, vi var meget nær ved dette hjemme; men her følte vi, hvor langt herfra vi endnu er, sammenlignet med det sovjetiske folk)." ²⁴ De danske kvinder så ikke alene de russiske kvinders ligestilling som gennemført, de så tillige ligestillingen som et princip, der rakte langt omkring i samfundet. Esther Brinch forklarede mere uddybende ligestillingen som en del af et overordnet rettigheds- og lighedsprincip:

"Der er da heller ingen arbejdsløshed, og da alle sovjetborgere har samme rettigheder uanset race, køn, religion, er det heller ikke vanskeligt for kvinder at få arbejde. Der er lige løn for lige arbejde, og der er ved lov forbudt at lønne kvinder lavere end mænd – for det samme arbejde naturligvis." ²⁵

De danske kvinder beskrev primært ligestillingen i relation til det offentlige liv, til uddannelses- og arbejdsmuligheder, men flere af dem var dog også optaget af de videre konsekvenser af ligestillingen i samfundet. Et par af kvinderne mente ligefrem, at ligestillingen havde sat sig fysiske spor. Esther Brinch beskrev det, hun omtalte som et utvungent kammeratskab og en naturlighed i omgangstonen mellem mænd og kvinder, et fænomen hun forklarede som en konsekvens af ligestillingen på det økonomiske område, ²⁶ alt imens Grethe Hansen betonedede ligestillingens betydning for sovjetkvindens udstråling: "Noget af det, der giver kvinden i Sovjetunionen ro og værdighed, er uden tvivl hendes ligestilling med manden. Hun har samme uddannelsesmuligheder som mænd, og der er mange kvinder i høje stillinger..." ²⁷

Den ligestilling, de danske kvinder mente at kunne finde i Sovjetunionen, handlede altså både om lige uddannelses- og ansættelsesmuligheder samt om lige løn. Ligestillingen

handlede dog om langt mere end arbejdslivet. Ligestillingen var reel, den fandtes i hverdagen, i omgangstonen og i en særlig værdighed hos kvinderne. Det tankevækkende i denne forbindelse er, at på trods af den store interesse for ligestilling, tematiseredes fraværet af sovjetiske kvinder i det politiske system ikke af de rejsende.

Ligestilling som en rettighed

Som vist interesserede de rejsende danske kvinder sig for sovjetkvindens ligestilling, ikke bare i forhold til uddannelses- og arbejdsmuligheder, men også som et fænomen der manifesterede sig i såvel kvindernes udstråling som i forholdet mellem kønnene i Sovjetunionen. Kvindernes interesse for ligestilling skal imidlertid ses i et større perspektiv, som et udtryk for en gennemgående interesse i sovjetkvindens rettigheder. Sovjetkvindens vilkår og rettigheder generelt blev tematiseret i forhold til kvinder i almindelighed og de russiske arbejderkvinder i særdeleshed. Grethe Hansen, der selv var fabriksarbejder, beskrev således de russiske arbejderkvinder på en fabrik, netop med fokus på deres goder og rettigheder:

"Fire poliklinikker hørte der til fabrikken; her blev kvinderne regelmæssig undersøgt. For dem der ikke var 'helt i form', havde fabrikken et natsanatorium, hvor de efter arbejdstidens ophør fik ro og hvile, speciel kost, hvis det var nødvendigt, massage og lysbehandling. Den gravide kvinde får fra den femte måned af svangerskabet skånearbejde, og så godt som alle kvinder føder på fødeklinik.[...] Over en måned før og en måned efter fødselen er hun fritaget for arbejde, men får fuld løn! Er det nødvendigt, kan denne svangerskabshvile forlænges. Når hun igen begynder at arbejde, har hun efter tre timers arbejde fri for at gå hjem eller ned i fabrikkens vuggestue for at amme og pusle sit barn. [...] Ikke blot mens moderen arbejder, kan barnet være her. Hvis hun ønsker at videreuddanne sig, kan barnet være her hele døgnet, sådan at hun kun behøver at tage det hjem i week-enden." ²⁸

Grethe Hansen udtrykte især interesse for, hvordan arbejdspladserne behandlede den arbejdende russiske kvinde i tilfælde af graviditet og moderskab, og man fornemmer, at hun generelt var imponeret over den gode sikring af kvinderne, som hun præsenteredes for, særligt på en arbejdsplads der kunne sammenlignes med hendes egen. At fremhæve de russiske fødeklinikker var hun ikke ene om, de fandtes tillige med fødselsforberedelse, fødselshjælp og barselshvile også beskrevet hos adskillige af de andre kvinder.²⁹

Grethe Hansens beskrivelse er illustrativ som eksempel på distancen i kvindernes beskrivelser og i rejsekildringerne fra Sovjetunionen mere generelt. Ingen af de kvinder, hun beskrev, har navn eller fylde. Hun opremse de fordele, kvinderne på fabrikken var i besiddelse af, men det er nærliggende at tænke, at oplysningerne næppe kom Grethe Hansen for øre gennem egne samtaler med forskellige kvinder på fabrikken, men sandsynligvis gennem f.eks. foredrag og rundvisning, hvorfor hun da også var langt mere opremsende end kommenterende og stillingtagende i sine beskrivelser. Flere af delegationens kvinder kredsede om de samme informationer, observationer og pointer i deres tekster, hvilket understreger en af følgevirkningerne af netop at rejse som gruppe samt opleve og bearbejde som gruppe.

Med et uddrag af Dagmar Gøtz Rasmussens beskrivelse bliver den fælles interesse for den russiske kvindes rettigheder og de fælles informationer, som dannede udgangspunkt for kvindernes skrivelser, tydelig:

“Den sindets ligevægt og værdighed, jeg bemærkede hos arbejdende kvinder i Sovjetunionen, beroede sikkert på to ting. For det første ligestrøbet. Ligestrøbet hvilket fag det drejer sig om, er kvindens løn lige med mandens for det samme arbejde. For det andet trygheden. Ingen kvinde behøver at frygte for at få ringe økonomiske kår på grund af moderskab. Det er en selvfølge, at hun ikke kan miste sit arbejde på grund af graviditet, tværtimod støttes hun på alle måder. Hun har elleve ugers barselshvile med

fuld løn, og hun har ret til at få sit barn anbragt i vuggestue, så hun uden bekymring for barnets kyndige pleje kan genoptage sit arbejde. På samme måde er de større børn anbragt under trygge forhold i børnehaver og fritidshjem, og denne omsorg for mennesket som Sovjetunionens største værdi skaber sunde og virksomme borgere.”³⁰

Den russiske kvinde var tydeligvis en abstraktion, en generalisering eller idealisering, og som det var tilfældet med Grethe Jensens beskrivelse, fornemmer man, at oplysningerne var videregivne informationer frem for selvoplevede erfaringer eller egenhændigt indhentede oplysninger fra forskellige russiske kvinder. De to kvinders oplysninger har givetvis haft samme ophav, hvilket forklarer overensstemmelserne i ordlyden, ikke bare mellem Dagmar Gøtz Rasmussen og Grethe Jensen, men også i forhold til flere af de øvrige kvinder, f.eks. Esther Brinch. Det fælles udgangspunkt for deres skrivelser ændrer dog ikke ved det, de oplevede som værdsættelsen af de russiske kvinder og kvindernes rettigheder, og som gjorde et dybt indtryk på de danske kvinder.

Delegationens kvinder beskrev et samfund, hvor staten i et vist omfang havde overtaget ansvaret og omsorgen for menneskene. De rettigheder og muligheder, som de danske kvinder forestillede sig, de russiske mødre var i besiddelse af, med svangerskabshvile, fødeklinikker og barselsorlov var på en gang næsten ikke til at begribe, hvilket et enkelt udråbstegn i Grethe Jensens beskrivelse tydeligt tilkendegiver. De danske kvinder så resultatet af et moderne liv under kommunismen, ganske vist knapt så moderne i forhold til familiepolitikken, som det havde været i mellemkrigstiden, men de opfattede det som meget moderne.³¹ Det interessante er dog, at moderniteten fremstår så abstrakt, at ingen af de rejssende f.eks. problematiserede essensen af det, de så, f.eks. at staten havde overtaget ansvaret for børn og familie.

Både Grethe Jensens udråbstegn og mere generelt de danske kvinders interesse for sovjetkvindens rettigheder og muligheder kan imidlertid også læses som et indlæg i samti-

Delegationens kvinder på rundtur i Kreml. (Foto: Arbejdermuseet & ABA. Fotograf: W. Jegorow)

dens danske debat om kvinders rettigheder, ligestilling og ligeløn. Efter Anden Verdenskrig stillede kvinder i fagbevægelsen blandt andet krav om ligeløn og bedre barselsordninger, krav som blev støttet af dele af fagbevægelsen, dele af Socialdemokratiet og DKP, og som kan ses som et udtryk for det familiepoltiske fokus, arbejderklassen havde umiddelbart efter krigen. Trods nedsættelse af op til flere kommissioner var 1950erne dog præget af stagnation. Først i 1960 blev f.eks. loven om alle kvindelige lønmodtageres ret til dagpenge under barsel i op til 14 uger vedtaget og først med en lovændring i 1964 kom der for alvor gang i udbygning på børneinstitutionsfronten.³²

Kritiske beskrivelser?

Beskrivelserne af de russiske kvinders ligestilling og rettigheder i forhold til både uddannelse, ansættelser, graviditet og fødsler er gennemgående i hovedparten af de danske kvinders skildringer og har tydeligvis været en problemstilling, der optog dem meget. I Sovjetunionen så kvinderne ligestillingsprojektet gennemført og resultatet af sovjetkvindens rettigheder og muligheder. De så den realiserede ligestilling, som en del af dem givetvis agiterede for i danske sammenhænge, men hvor den endnu havde lange udsigter. Naturligvis har denne problemstilling ikke været den eneste, der optog kvinderne, men den fremstår som den primære fælles interesse, hvilket ikke er så overraskende, når de mærkesager, forbundet havde foruden fredssagen, tages i betragtning. I skildringerne findes dog også beskrivelser, der, som allerede nævnt, lå i forlængelser af de danske kvinders interesser eller erhverv. Tillige findes der også beskrivelser som mere ligner dem, der typisk findes i guidebøger og som har karakter af at gengive leksikale opslagsværker, f.eks. Ragnhild Christensen beskrivelse af forholdene i Armenien, og der findes beskrivelser, der har karakter af mere rendyrket propaganda, som f.eks. Gerda Elds hyldest til Lenin og Stalin eller Petra Petersens skildring af 1. maj i Moskva.

Både Bent Jensen og Morten Thing, de danske historikere, der hidtil har beskæftiget sig med de danske rejsende til Sovjetunionen, har diskuteret de rejsendes manglende kritik i deres fremstillinger.³³ Overordnet fremstår det da også, som om de 11 danske kvinder primært var positive over for det, de så i Sovjetunionen, men spørgsmålet er, om det betyder, at det ikke er muligt at finde kritiske elementer i deres skildringer? Kvindernes beskrivelser synes alle i varierende grad at være positive, forstået på den måde at ingen af dem var fuldstændig afvisende over for det, de så eller kritiske fra ende til anden. En del af beskrivelserne fremstår rendyrkede i deres begejstring. Kvinderne bag disse beskrivelser har sandsynligvis været begejstrede allerede inden afrejsen, og det, de fæstnede sig ved i Sovjetunionen,

nen, var det, de gerne ville se.³⁴ En anden del af kvinderne beskrev, hvorledes de inden afrejsen var skeptiske eller forbeholdne, men hvordan de ved selvsyn fik konstateret, at deres forbehold stod til skamme. Endelig findes der kvinder, der i langt højere grad varierede mellem kritik og begejstring i deres beskrivelser. I Esther Brinchs ellers meget begejstrede artikel beskrev hun f.eks. det hun så som bagsiden af den sovjetiske kvindes ligestilling:

“På den anden side er den gennemførte ligestilling måske årsagen til, at russiske kvinder synes mindre forfængelige end Vestens kvinder. De vier ikke den slanke linie nogen opmærksomhed. De er net klædt, det sørger staten også for gennem mannequin-opvisninger af gode, brugelige, praktiske ting. [...] Fikse er de ikke – og damerne hattermoder er en menneskealder bagefter.”³⁵

Ligestillingen mellem kønnene havde i Esther Brinchs fremstilling gjort de russiske kvinder mindre forfængelige end kvinder fra den vestlige verden, hvilket dog ikke var entydigt positivt, for forfængeligheden var dobbeltydig. Den manglende forfængelighed havde resulteret i, at de russiske kvinder var overvægtige og ufikse. Nok var de russiske kvinders tøj praktisk og anvendeligt, men man fornemmer, at deres tøjstil absolut ikke var efterstræbelsesværdig – for ikke at tale om deres hattermode.

En anden antydning af kritik, der også er formuleret mere indirekte, findes også i skildringen af Hannelise Helweg-Larsen, der i kraft af sit hverv som psykiater besøgte et hospital for sindslidende. Om sin samtale med en russisk overlæge skrev hun:

“Overlægen var næsten som et barn i sin blide uskyld, når han forbavset spurgte mig, hvorfor jeg var så interesseret i neuroseproblemerne. Selvmordsstatistikken kunne jeg ikke få noget at vide om; der på hospitalet havde man i hvert fald sjældent tilfælde af selvmord eller selvmordsforsøg og næsten altid kun i tilknytning til egentlig sindssygdom. Jeg synes nu, det var påfaldende, at en psykiatrisk overlæge ikke kunne give mig mere besked om disse forhold.”³⁶

Hannelise Helweg-Larsens kritik blev ikke skrevet eksplicit, men mellem linierne er det tydeligt at læse, at hun tog oplysningerne med et gran salt og stillede sig tvivlende over for de informationer, hun blev præsenteret for.

Antydninger af kritik kan således godt findes i skildringerne, men hvis man leder efter en rendyrket afvisning eller en mere eksplicit politisk kritik af det sovjetiske system, kommer man til at lede forgæves i kvindernes tekster.

Fred- eller kvinderejse?

I læsningen af *11 danske kvinder i Sovjetunionen* synes kvindernes interesse for fred ikke at være det primære tema, og man kan med rette spørge sig selv, om kvindernes primære interesse var freds- eller kvindesagen. Interessen for sovjetkvindens ligestilling og rettigheder fremstår som absolut dominerende. Der er bemærkelsesværdig få henvisninger til fred, men omvendt er det misvisende at påstå, at freden slet ikke tematiseres. Omtrent halvdelen af kvinderne formulerer sig omkring vigtigheden af et øget kendskab til Sovjetunionen og vigtigheden af en gensidig respekt på tværs af jerntæppet. Allerede i forordet bliver denne dagsorden tydelig:

“... men een ting kom hurtigt til at stå os klart: de fjerne ukendte og – som mange troede – undertrykte væsener bag jerntæppet blev levende mennesker for os, mennesker som havde til dels de samme problemer som vi og de samme begreber om venlighed, høflighed og levemåde som man har i Vesten.”³⁷

Sovjetborgerne skulle ses og forstås som levende mennesker, dette er essensen af forordet. På en gang er det tydeligt, at hensigten var, at det handlede om at fokusere på det, der forenede frem for det, der adskilte, og med en enkelt sætning blev forestillingen om de undertrykte væsener tilbagevist. Interessant er dog formuleringen om, at borgerne i Sovjetunionen til dels har de samme problemer, en sætning der dog ikke bliver uddybet hverken i

forordet eller i bogen i øvrigt, og hvis formål forbliver uvist.

At få sovjetborgerne formidlet som mennesker, der var optaget af almenmenneskelige problemstillinger, sådan iscenesatte Ester Brinch også sin mission og gjorde sig til talsmand for det vigtige i at få spredt viden om menneskene i Sovjetunionen. Med viden om menneskene i øst og med en forståelse af alt det, der var fælles, var der langt bedre chancer for at komme på bøgletænge og derved undgå misforståelser, som hun forklarede, og hun betonedede tillige, hvor meget den russiske befolkning, gamle og unge, talte om fred.³⁸ Det var store ord, men det interessante er dog, at i Esther Brinchs samlede tekst udgør disse formuleringer indledningen og afslutningen, hvorimod den primære tekst, som er ind imellem, handler om alt muligt andet. Samme tendens gør sig gældende hos både Hannelise Helweg-Larsen, Dagmar Gøtz Rasmussen, Bodil Stavnsbjerg og Erna Watson, dog med den forskel, at fredsbudskabet hos dem kun tematiseres afslutningsvist i deres tekster. Hvor Hannelise Helweg-Larsen afsluttede sin tekst om forskellige hospitaler og behandlingstilbud med en sekvens, der betonedede vigtigheden i at overskride Jerntæppet og se de mellemmenneskelige ligheder, havde Dagmar Gøtz Rasmussen en enkelt – og noget påklisset – sætning til sidst, hvor hun slog fast, at håbet om fred var stærkt hos alle i Sovjet.³⁹ Hos Erna Watson blev der for alvor skruet op for den kommunistiske propaganda i beskrivelsens sidste sekvens, og her blev fredsbudskabet flettet sammen med en hyldest til det socialistiske system og dets ledere ud fra de visen om, at naturligvis ønskede den sovjetiske befolkning fred, så de kunne fortsætte deres rige og sorgløse liv.⁴⁰ Også Bodil Stavnsbjerg lod freden få det sidste ord i hendes beretning, dog med fokus på vigtigheden af at lære hinanden at kende. Ved at gøre brug af barnet, der symboliserer det mest uskyldige, nogen kan forestille sig, fik hun aldeles understreget sin pointe:

““Kan I lide os i jeres land,” spurgte en lille pige

mig. Jeg så mig om i kredsen af de glade, ivrige børn. Deres klare øjne så lige på mig. Et øjeblik stod jeg beklemt, men så sagde jeg: “De kender jer desværre så lidt. Men hvis de kendte jer, ved jeg, at de ville holde af jer.””⁴¹

Opsamlende

Med tanke på at de 11 kvinder blev sendt til Sovjetunionen som en fredsdelegation, vækker det undren, hvor lidt freden som tema ekspliciteres i læsning af hæftet *11 danske kvinder i Sovjetunionen*. Hos en stor del af kvinderne nævnes freden slet ikke, og hos andre fremstår deres kommentarer til turens formål som temmelig perifere i forhold til skildringerne i øvrigt. Det er desuden oplagt, hvordan ikke bare tematiseringer af freden men også selve skildringerne tjener forskellige formål, både som en anledning til at servere massiv sovjetpropaganda og som en anledning til at formidle et kendskab til den sovjetiske befolkning og budskabet om en øget forståelse mellem øst og vest. Selv om fredstematikken således kun i ringe omgang lader sig aflæse eksplicit, kan man dog omvendt argumentere for, at hvis fred skal forstås i en bredere kontekst, som forståelse mennesker imellem samt viden og informationer om hinanden, som nogle af kvinderne selv forklarer, så er fredstemaet nærværende igennem hele hæftet. Kvindernes forestillinger om fred fremstår således på den ene side ikke strukturerende for deres skrivelser, men på den anden side som hele udgangspunktet for overhovedet at rejse til Sovjet, og for de ikke-kommunistiske rejsende har fredsmissionen givetvis også virket legitimerende for at bevæge sig på tværs af Jerntæppet. Endelig har hele den praktiske ramme omkring rejsen, værtinderne, organisationerne og det fælles udgangspunkt for at rejse været defineret af fredsarbejdet.

Det er dog værd at bemærke sig, at kvinderne taler om en øget forståelse mellem øst og vest, hvor det ville være mere nærliggende at tale om Vestens øgede forståelse af øst. Selv om man kan argumentere for, at de 11 kvinder naturligvis også viderefremmede

indtryk fra deres eget land eller den vestlige verden, fremstår det dog helt tydeligt, at det handler om forståelse, der bevæger sig en vej, frem for gensidig forståelse. Meget sigende findes der heller ikke et eneste sted i bogen, hvor en samtale med russere om Danmark gengives, eller et eneste sted, hvor mulighederne for sovjetiske besøg i en vestlig verden nævnes.

Hvis målet var et bedre kendskab til øst i vest, kan missionen på nogle områder siges at være lykkedes, men samtidig er det dog værd at huske på, at de rejsende kvinder aldrig kom rigtig tæt på den russiske befolkning og aldrig fik nær kontakt til et helt sovjetmenneske i kød og blod. De 11 kvinder havde nok succes i forhold til egne kriterier om at udbrede et kendskab til Sovjet, men det lykkedes primært for dem at formidle informationer om sovjetkvindens rettigheder. Det er oplagt, at de danske kvinder var så optagede af de russiske kvinders rettigheder og ligestilling ramte pågående diskussioner i en dansk kontekst. Ikke bare var de danske kvinder repræsentanter for et kvindeforbund, hvis organ var et kvindeblad. Forbundets medlemmer var tillige foruden fredssagen samlet omkring arbejdet for sociale reformer, kvinders ligeret og en forbedring af børns levevilkår og forbundet rekrutterede bredt blandt arbejderklassens kvinder, hvor disse spørgsmål havde stor aktualitet i tiden. De danske kvinder må have følt problemstillingerne relevante for deres liv og har været betaget af sovjetkvindens vifte af rettigheder, og dertil havde de med de russiske kvinder muligheden for at formidle en historie fra hverdagslivet, langt fra krigstrussel og oprustning – en historie, der har været fint i overensstemmelse med deres udgangspunkt for at rejse. De danske kvinder fik, uafhængigt af deres politiske overbevisning, formidlet et billede af en langt fra aggressiv sovjetisk befolkning, hvis ønsker var fred, hvilket betyder at den vestlige verden mere eller mindre eksplicit fremstod som de aggressive. Således vil man kunne argumentere for, at kvinderne tjente de stalinistiske intellektuelles vigtigste

sag, som særligt i 1950'erne var freden, om dette så har været kvindernes intention eller ej.

Noter

1. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 23. Citatet er korrigeret i forhold til retstavning.
2. *Vi kvinder* blev udgivet som månedsblad af *Danmarks Demokratiske Kvindeforbund* i perioden 1950-1989. *Vi kvinder* var et blad med både freds- og kvindestof foruden artikler om rejser og mad, sy og strikning. Bladet havde i perioder et oplag på mere end 7000.
3. I min ph.d.-afhandling *Øst, Vest – hvilken fremtid er bedst? Danskere på rejse i USA og Sovjetunionen i 1950'erne*, indleveret på Afdeling for Historie, Institut for Kultur og Identitet, RUC, 2007, redegør jeg både for delegationernes typiske sammensætning og for, hvordan sovjet-delegationerne var ensartede i længde og opbygning. Oftest var rejserne af tre ugers varighed. Den primære tid tilbragtes i Moskva, men der var som regel i rejseplanen også indlagt besøg i en eller flere større byer, oftest Stalingrad eller Leningrad og hertil kortere besøg i f.eks. Kijev, Tiflis eller hovedstaden i en af de øvrige sovjetstater. Se *Øst, Vest – hvilken fremtid er bedst?*, RUC 2007, s. 57, s. 122f. og s. 191.
4. Foruden kvindernes egen udgivelse *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, har jeg blandt andet fundet oplysninger om kvinderne i Jytte Larsen et. al. (red.) *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, Kbh. 2000, Niels Christian Lindtner, *Vor tids hvem-skrev-hvad? Efter 1914*, Kbh. 1968, Niels Christian Lindtner, *Danske og udenlandske forfattere efter 1914*, Kbh. 1977 og Morten Thing, *Kommunismens kultur. DKP og de intellektuelle 1918-1960*, Aarhus 1993.
5. Det er naturligvis nærliggende at spekulere over, hvilken rolle Erna Watson som sekretær har haft i forhold til udgivelsen. På baggrund af de forskelle, der er indlæggene imellem både sprogligt og indholdsmæssigt, er der ingen grund til at betvivle, at hver af kvinderne selv har forfattet deres indlæg, men naturligvis foreligger der en mulighed for, at Erna Watson kan have redigeret i det skrevne.
6. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 3.
7. Enkelte steder i hæftet angives det, at de danske kvinder var inviteret af Kvindernes Antifascistiske Komité i Moskva. De to begreber bruges imidlertid i flæng, og primært angiver kvinderne, at de er inviteret af den sovjetiske afdeling af *Kvindernes Demokratiske Verdensforbund*.

8. Se Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer. Politiske bevægelser i efterkrigstidens Danmark*, Odense, 1997 og Morten Thing, *Kommunismens kultur*, Aarhus 1993.
9. Se henholdsvis Jørn Lund et. al. (red.) *Den store danske encyklopædi*, Kbh. 1994-2001 og opslag om Ellen Hørup og Agnete Olsen i Jytte Larsen et. al. (red.) *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, Kbh. 2000. Morten Thing har dog fremført at organisationen blev oprettet i 1950, se Morten Thing, *Kommunismens kultur*, Aarhus 1993, s. 1060.
10. For oplysninger om kvinderne, se f.eks. Jytte Larsen et. al. (red.) *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, Kbh. 2000.
11. Se Hanne Rimmen Nielsen opslag om Agnete Olsen i Jytte Larsen et. al. (red.) *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*, Kbh. 2000.
12. Se Bent Jensen, *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-65*, Odense 1999 og Morten Thing, *Kommunismens kultur*, Aarhus 1993. Bent Jensen skriver i sin bog *Bjørnen og haren* om kvindernes fredsarbejde: "I 1949 kom et notat om den 'demokratiske' kvindefredsbevægelse helt op at vende på Molotovs skrivebord. Det drejede sig om den danske sektion af det Internationale Demokratiske Kvindeforbund med Agnete Olsen som formand. Generalsekretær i foretagendet var medlem af DKPs Centralkomité, Inge Merete Nordentoft, der sørgede for det praktiske samarbejde med DKPs kvindesektion, der blev ledet af Alvilda Larsen. De 'demokratiske' fredskvinder havde ifølge Kremles vurdering udført et positivt arbejde rettet mod NATO, og de indgik i det af Moskva dirigerede og finansierede Fredsråd." Bent Jensen, *Bjørnen og haren*, Odense 1999, s. 389. Jeg formoder, at det, Bent Jensen omtaler som det Internationale Demokratiske Kvindeforbund, skal forstås som Kvindernes Demokratiske Verdensforbund.
13. Den danske afdeling af Fredens Tilhængere var, i lighed med bevægelsen, i øvrigt principielt tværpolitisk. Bevægelsen talte både kommunistiske som ikke-kommunistiske personligheder, men grænsen mellem DKP og Fredens Tilhængere var ifølge Søren Hein Rasmussen flere steder flydende. Se Søren Hein Rasmussen, *Sære alliancer*, Odense 1997, s. 22f. For yderligere informationer om Fredens Tilhængere og Een Verden, se tillige Morten Thing, *Kommunismens kultur*, Aarhus 1993.
14. Se beskrivelserne af Gerda Eld, Petra Petersen og Erne Watson.
15. Se f.eks. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 3, 6 og 23. Oftest havde den russiske organisation, der varetog de kulturelle forbindelser mellem Sovjetunionen og udlandet – kendt som VOKS – en central rolle både i planlægning af rejserne og under selve rejserne i forhold til indkvartering, gennemførelse af program under opholdet osv. VOKS havde kontakt med venskabsforeninger i de forskellige lande, f.eks. de forskellige nationale udgaver af Sovjetunionens Venner. Foruden VOKS fandtes institutionen Intourist, der også tog sig af udenlandske turisternes rejser, og hvis funktion på mange måder var identisk med VOKS. En forskel på VOKS og Intourist har i perioden været, at hvor den ene tog sig af de mere prominente rejsende, tog den anden sig af rejsende, der var knap så betydningsfulde, men grænserne var dog flydende. Imidlertid er der intet i bogen, der tyder på, at hverken VOKS eller Intourist har været direkte involveret i kvindernes rejse, hvilket er temmelig bemærkelsesværdigt. For information om organisationerne, se Morten Thing, *Kommunismens kultur*, 1993, s. 928 og Sylvia R. Margulies, *The Pilgrimage to Russia. The Soviet Union and the Treatment of Foreigners, 1924-37*, Madison 1968, s. 33 og s. 58.
16. Kvinderne besøgte foruden den armenske kollekt, en tekstilfabrik og forskellige skoler også Tretjakov-galleriet, Bolsjojteateret, diverse hospitaler og fødselsstiftelser, børnehaver, kulturhuse osv. Se *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953.
17. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 35.
18. For yderligere informationer om de kommunistiske rejsendes evne til at se den realiserede fremtid, se Iben Vyff, *Øst, Vest – hvilken fremtid er bedst?*, RUC 2007. Morten Thing forklarer endvidere, hvordan Martin Andersen Nexø grundlagde denne særlige måde at se på Sovjetunionen, som han kaldte at læse fremad, hvilket betød at få øje på de træk som – tilsyneladende – pegede fremad mod nye samfund. Se Morten Thing, *Kommunismen som relation mellem Sovjet og Danmark 1917-1990*, i Sune Jungar og Bent Jensen (red.), *Sovjetunionen och Norden – konflikt, kontakt, influenser*, Helsingfors 1997, s. 192.
19. I følge den russiske historiker M. B. Smirnov omkom ca. 15000 internerede fra GULAG under arbejdet med Volga-Don-kanalen. Se M.B. Smirnov, *Das System der Besserungsarbeitslager in der Sowjetunion 1923-1960*, Berlin 2003.
20. Paul Hollander, *Political Pilgrims. Travels of Western Intellectuals to the Soviet Union, China and Cuba 1928-1978*. New York 1983, s. 16ff og s. 347ff.
21. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 6f.
22. Den amerikanske historiker Walter G. Moss har beskrevet, hvordan der i 1950 kun var 78 mænd per 100 kvinder i Sovjetunionen, og hvordan forskellen for den generation, der var i 20erne under krigen, var endnu større. Walter G. Moss, *A History of Russia. Volume II: Since 1855*, Boston 1997, s. 319f.
23. For en udfoldet diskussion af den russiske kvinde som symbolet på det mest moderniserede og det, der

ikke lader sig modernisere i det sovjetiske samfund, se Iben Vyff, *Øst, Vest – hvilken fremtid er bedst?* RUC 2007.

24. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 38.

25. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 8.

26. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 9f.

27. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 26.

28. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 26.

29. Interessen for disse emner findes også i beskrivelserne af f.eks. Hannelise Helweg-Larsen, Dagmar Gøtz Rasmussen og Bodil Stavnsbjerg.

30. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 47.

31. Sovjetunionen indførte som det første land mulighed for fri abort i 1920, men denne lovgivning blev ændret og førte til et forbud igen i 1936. For flere informationer om abortlovgivningen i Sovjetunionen, se Wendy Z. Goldman, *Women, the State and Revolution. Soviet Family Policy and Social Life, 1917-1936*, Cambridge 1993, s. 254ff.

32. Se Anette Borchorst, Den danske børnepasningsmodel – kontinuitet og forandring, *Arbejderhistorie*, nr. 4, 2000 og Anette Eklund Hansen og Klaus Petersen, Mellem arbejde og familie – Arbejderbevægelsens syn på forholdet mellem familie- og arbejderliv ca. 1945-1980, *Arbejderhistorie*, nr. 4, 2000.

33. Bent Jensen har fremført, hvordan de danske sovjetrejsende var positive over for hvad de så i Sovjetunionen. Se Bent Jensen *Stalinismens fascination og danske venstreintellektuelle*, København 2002. Morten Thing konkluderede om delegationer fra 1950erne at kritiske bemærkninger var en sjældenhed og at alle, også de få ikke-kommunister, var betaget af landet dog med en enkelt undtagelse. Se Morten Thing, *Kommunismens kultur*, Aarhus 1993, s. 957ff. Både Bent Jensen og Morten Thing har primært beskæftiget sig med de politiske rejsende og har ikke blik for den store mængde af rejseskildringer, der fandtes i samtidens aviser og som har vist sig at være langt mere kritiske end rejsebøgernes rejseberetninger. Se Iben Vyff, *Øst, Vest – hvilken fremtid er bedst?*, RUC 2007.

34. Morten Thing forklarer, hvordan de rejsende så det, de gerne ville se, det de troede pegede fremad mod indløsningen af de utopiske forventninger, mod det realiserede Utopia. Se Morten Thing, *Kommunismens kultur*, Aarhus 1993, s. 958.

35. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 10.

36. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 31.

37. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 3.

38. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 5ff.

39. Se *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, hhv. s. 32 og s. 48.

40. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 59.

41. *11 danske kvinder i Sovjetunionen*, Kbh. 1953, s. 55.

Abstract

Iben Vyff: Peace, but how was it to be achieved? With 11 Danish women on a peace and friendship delegation to the Soviet Union in 1953, *Arbejderhistorie* 3/2008, pp. 52-66.

In the spring of 1953 11 Danish women went on a three week long tour of the Soviet Union. The women were all active in the peace movement and had been invited to the USSR by the Soviet section of the Women's International Democratic Federation, but it would seem, surprisingly enough, that it was not the question of peace which preoccupied the women. The article therefore deals with which elements of the Russian society the women allowed themselves instead to be concerned with, as well as the extent to which the implicit theme of peace can be found in the descriptions/accounts given by the women. The Danish section of the Federation, the points of its programme and the basis of its recruitment, are referred to in order to create an understanding of the writings by the Danish women. Moreover, the women's trip is compared to those of other contemporary Danish delegations to the Soviet Union and is explained by some of the practical terms and conditions that were all-important for a journey to the Soviet Union to be at all possible in the period.

Iben Vyff, post.doc, ph.d.
SAXO-Instituttet, Afd. for Historie
Københavns Universitet
vyff@hum.ku.dk